

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN
POLİS AKADEMİYASI

«CİNAYƏT HÜQUQU» kafedrası

«CİNAYƏT HÜQUQU» fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 30. *«Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər».*

Tərtib etdi: Kafedranın rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d.

İmrəli Məmmədli

Mühazirə kafedranın iclasında təhlil olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № ____ « ____ » _____ 2016-cı il.

B A K I – 2016

Mövzu: «Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər».

P L A N:

GİRİŞ:

1. Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin ümumi anlayışı və növləri.
2. Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər.
3. Azərbaycan Respublikasının daxili təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər.

NƏTİCƏ:

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Mad. 74. Bakı, 2020
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2020.
3. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu
4. Azərbaycan Respublikasının «Dövlət sirri haqqında» 07.XI.2004-cü il tarixli Qanunu.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 iyun 2005-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Dövlət sirrinə aid edilən məlumatların Siyahısı»
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 iyun 2005-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi Qaydaları”
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun red. ilə) Bakı. 2019
8. İmanov M.N. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Bakı, 2015
9. «Уголовное право» (Особенная часть) Под ред. Н.И.Ветрова и Ю.И. Ляпунова. М., 2008.
10. «Уголовное право» (Особенная часть) Под ред. Н.Я.Козаченко, З.А. Незнамова и Г.П.Новоселова. М.,2007.
11. Дьяков С.В. «Государственные преступления против осно конституционно- го строя и безопасности государства и государственная преступность» М.,1999.
12. Глебов И.Н. «Национальная безопасность РФ: проблемы правового регулирования», Санкт-Петербург–2000.

GİRİŞ:

Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsaslarının və təhlükəsizliyin təmin edilməsi müstəqil Azərbaycan Respublikasının ümdə vəzifələrindən biridir. Bu vəzifələrin icrası ilə bağlı 29 iyun 2004-cü il tarixdə AR-in «Milli təhlükəsizlik haqqında» Qanunu qəbul olunmuş və Dövlət başçısının 23 may 2007-ci il tarixli 2198 nömrəli Sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası» təsdiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının CM-nin qarşısında duran vəzifələrdən biri də dövlətin Konstitusiya quruluşun cinayətkar qəsdlərdən mühafizə etməkdir. Bu vəzifəni yerinə yetirmək müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası üçün daha önəmlidir.

Dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlər bölməsində bu cinayətlər ən ictimai təhlükəliliyi ən yüksək olan cinayətlərdir. Qüvvədə olan ARCM-in ictimai münasibətlərin dəyərlərin və mənafehlərin mühafizəsi «şəxsiyyət-cəmiyyət dövlət» ardıcılığı əsasında qurulmasına baxmayaraq ki, dövlət hakimiyyətinin mühafizəsi yuxarıda qeyd lunduğu kimi vacibliyini itirmişdir.

Keçən mövzularda cəmiyyətin təhlükəsizliyinə qəsd edən əməlləri nəzərdə tutan cinayət hüququ normalar öyrənilir.

Bu mövzuda dövlətə xəyanət, casusluq, hakimiyyəti zorla ələ keçirmə və ya onu zorla saxlama, təxribat və digər nəzərdə tutan tərkibləri öyrəniləcək.

Sual 1. Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin anlayışı və növləri.

Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər CM-nin otuz birinci fəslində 11 tərkibdə nəzərdə tutulmuşdur (274-285-ci maddələr). Qüvvədə olan CM-də ictimai dəyərlərin cinayət hüquqi mühafizəsi sistemində dövlət təhlükəsizliyinin müdafiəsi, şəxsiyyətin, cəmiyyətin müdafiəsindən sonra durur.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyası dövlətin və şəxsiyyətin mühafizəsində prioritetləri dəyişdirdi. Konstitusiyanın 12-ci maddəsində «insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir» kimi təsbit olunmuşdur. Bu gün elmdə, təcrübədə və qanunvericilikdə «Şəxsiyyət – cəmiyyət – dövlət» kimi terminlərdən geniş istifadə olunur. Eləcə də təsdiqlənir ki, qüvvədə olan hazırkı CM-in sistemi qeyd olunan sxem əsasında qurulmuşdur. Belə ki, CM-də bu cinayətlər XI bölməsində “Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər” isə VIII bölməsində nəzərdə tutulmuşdur.

Professor S.V.Dyakov dövlətin maraqlarını cinayət-hüquqi mühafizəsinin arxa plana çəkilməsi ilə razılaşmır.¹ O, mövqeyini belə əsaslandırır ki, dövlət hakimiyyətinin institutları möhkəm olduğu halda insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqları tam mühafizə oluna bilər. Dyakovun fikrində həqiqət vardır. Lakin unutmək lazım deyil ki, dövlət hakimiyyətinin institutlarının yaradan insanlardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra dövlətlərdə Dyakovun mövqeyi qanunvericilikdə öz əksini tapmışdır. Belə ki, Belarusiya, Ukraynada, Özbəkistanda, Polşada, Kubada, Fransada, İtaliyada və digər dövlətlər «Dövləti cinayətlər» bitrinci çərçədə nəzərdə tutulmuşdur.

Xüsusi obyekt - XI bölmədə nəzərdə tutulan cinayətlərdə dövlət hakimiyyətidir. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər (32-ci fəsil), dövlət hakimiyyəti, dövlət qulluğu mənafeyi və yerli özünüidarə orqanlarında qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər (33-cü fəsil), idarəetmə qaydası əleyhinə olan

¹ Вах: Льяков С.В. «Государственные преступления против основ конституционного строя и безопасности государства и государственная преспутность» М. 1999.с.11

cinayət (34-cü fəsil) dövlət hakimiyyətinə qəsd edən cinayətlərdir. Amma bu cinayətlərin tövsifi üçün növə və bilavasitə obyektlərinin müəyyən olunması əhəmiyyətlidir.

Növ (qrup) obyekt – 35-ci fəsildə nəzərdə tutulan cinayətlərdə dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyidir.

Azərbaycan dövlətinin əsasları Konstitusiyanın I-II fəsillərdə təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 1-ci maddəsində «Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır», 2-ci maddəsində «Sərbəst və müstəqil öz müqəddəratını həll etmək və özünü idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur», 13-cü maddəsində «Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur» və s. maddələrdə xalq və dövlət hakimiyyətinin əsasları təsbit olunmuşdur.

Təhlükəsizlik-dedikdə, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun, suverenliyinin, müdafiə qabiliyyətinin, ərazi bütövlüyünün və Azərbaycan Respublikasının digər həyati vacib maraqlarının xarici və daxili təhlükədən mühafizə vəziyyəti başa düşülür. Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik haqqında «29 iyun 2004-cü il tarixli qanunun I maddəsində» Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə aşağıdakı anlayış verilir» Azərbaycan Respublikasının milli-təhlükəsizliyi dövlətin müstəqilliyinin suverenliyinin ərazi bütövlüyünün, konstitusiyası quruluşunu, xalqın və ölkənin milli maraqlarının, insanın cəmiyyətin və dövlətin hüquq və mənafeələrinin daxili və xarici təhdidlərdən qorunmasının təmin edilməsidir».

Bu qrupun 2-ci maddəsinə əsasən milli təhlükəsizliyin obyektləri aşağıdakılardır:

- insan - onun hüquq və azadlıqları
- cəmiyyət-onun maddi və mənəvi dəyər
- dövlət-onun müstəqilliyi, suverenliyi, konstitusiyaya quruluşu və ərazi bütövlüyü.

Suverenlik dedikdə Konstitusiyaya əsasında xarici və daxil məsələlərin həllində sərbəst və müstəqil olmaqdır.

Müdafiə qabiliyyəti - dedikdə, dövlətin ərazisini xarici müdaxilələrdən və onun suverenliyini müdafiəsini təmin edən iqtisadi, siyasi, hərbi, elmi-texniki, sosial-mənəvi potensialının vəziyyəti başa düşülür.

Konsepsiyada Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizliyini aşağıdakı təhdidlər müəyyən olunur:

-Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi, suverenliyi, ərazi bütövlüyü və konstitusiyası, ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət funksiyalarını yerinə yetirməyə qarşı fəaliyyət;

-seperatçılıq; etmək, siyasi və elmi ekstermizmi;

-terrorçuluq və kütləvi qırğın silahlarının yayılması;

-regional münaqişələr və trasmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq;

- Azərbaycan Respublikasının enerji infrastrukturuna qarşı fəaliyyət;

-xarici siyasi, hərbi və ya iqtisadi asılılıq;

-iqtisadi qeyri-sabitlik;

-peşəkar insan ehtiyatlarının çatışmazlığı;

-regional hərbiəşmə;

-ekoloji problemlər.

Obyekti tərəf - bu cinayətlər əsasən hərəkətlə törədilən cinayətlərdir. Fəsilə nəzərdə tutulan cinayətlərdən yalnız CM 284-cü maddədə dövlət sirrini yayma və CM 285-ci maddədə məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirmə cinayətləri həm hərəkət, həm də hərəkətsizliklə törədilə bilər.

Dövlətin Konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər arasında ancaq axırıncı CM 285-ci maddənin tərkibi maddidir. Fəslin qalan 10 tərkibi isə formal tərkibdə nəzərdə tutulmuşdur. Məlumdur ki, qanunverici bu əməllərin ictimai təhlükəliliyini nəzərə alaraq formal tərkibli cinayətlərə üstünlük vermişdir.

Subyektiv tərəf – dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərdən CM 285-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «Məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirmə» cinayəti istisna olmaqla bütün cinayətlər qəsdən törədilir. CM 285-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət

ehtiyatsızlıqdan törədilir. Bəzi cinayətlərdə subyektiv tərəfin əsas əlaməti kimi siyasi fəaliyyətinə son qoymaq və ya bu fəaliyyətə görə qisas almaq məqsədi (CM 277) nəzərdə tutulmuşdur.

Qəsdən törədilən bu cinayətlər obyektə yönəlmələri ilə fərqlənirlər. Məsələn, xarici təhlükəsizliyin zərərinə olaraq (CM 274), ərazi bütövlüyü parçalamaq məqsədilə silahlı qiyam təşkil etmə (CM 280) hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə, yaxud hakimiyyətin zorla saxlanmasına, habelə dövlətin konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə yönələn hərəkətlər (CM 278) və s.

Beləliklə, bu cinayətlərin tövsifi üçün əməlin yönümünün əhəmiyyəti vardır.

Subyekt – bu cinayətlərin subyektini 16 yaşı tamam olmuş, anlaqlı, fiziki şəxslərdir. Bəzi cinayətlərdə xüsusi subyekt nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, vətənaş xəyanət (CM 274) cinayətini Azərbaycan vətəndaşı, çəsusluq (CM 276) əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirmə (CM 285) cinayətini bu sirlərin etibar olunmuş şəxslər tərəfindən törədilə bilər.

Dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər bilavasitə obyektə görə aşağıdakı növlərə bölünə bilər:

1) Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər: Dövlətə xəyanət (CM 274), Casusluq (CM 276).

2) Azərbaycan Respublikası siyasi sisteminin konstitusiya əsaslarına qəsd edən cinayətlər: (CM 275). Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrindən və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər silahlı birləşmələrdən Azərbaycan xalqına və konstitusiyalı dövlət orqanlarına qarşı istifadə etmə (CM 277). Dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin həyatına sui-qəsd etmə (CM 278), Hakimiyyəti zorla ələ keçirmə və ya onu zorla saxlama (CM 279), Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələri və ya qrupları yaratma (CM 280). Silahlı qiyam (CM 281), Dövlət əleyhinə yönələn açıq çağırışlar (CM 281).

3) Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyinə və müdafiə qabiliyyətinə qəsd edən cinayətlər: Təxribat (CM 282)..

4) Azərbaycan Respublikasının Milli, irqi və ya dini münasibətlərin konstitusiyaya əsaslarına qəsd edən cinayətlər (maddə.283. Milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınması).

5) Dövlət sirrinin saxlanılmasına qəsd edən cinayətlər (maddə 284. Dövlət sirrini yayma. Maddə 285. Məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirmə). Belə bir bölküsü bir sıra alimlər təklif edirlər. ¹ Digər müəlliflər bu cinayətləri 2 qrupa bölməyi məqsədəuyğun hesab edirlər. Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər və Azərbaycan Respublikasının daxili təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər. Fikrimizcə birinci qrup alimlərin təklif etdikləri bölgü daha məqsədəuyğundur. Belə ki, bu bölgüdə bu cinayətlərin bilavasitə obyektə daha konkret nəzərə alınmışdır.

Beləliklə, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlər dövlət üçün hər bir vaxt çox təhlükəli cinayət hesab olunmuşdur. Bu cinayətlərin təhlükəliliyi dövlət müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikası üçün iki qat artır. Sualda qeyd olunanları nəzərə alaraq bu cinayətlərə aşağıdakı anlayışı vermək olar: Azərbaycan Respublikası dövlətinin konstitusiyaya quruluşunun əsaslarını və təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətləri qəsdən və ehtiyatsızlıqdan qəsd edən cinayət qanunda nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli əməllər dövləti cinayətlər adlanır.

Sual 2. Azərbaycan Respublikasının xarici və daxili təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər.

Dövlətə xəyanət (CM 274).

Dövlətə xəyanət etmək bütün dövrlərdə ağır dövləti cinayət hesab olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi toxunulmazlığı, dövlət təhlükəsizliyi və ya müdafiə qabiliyyəti zərərinə olaraq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı tərəfindən düşmən tərəfinə keçmə, çəsusluq, dövlət sirrini xarici dövlətə vermə, Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici

¹ Бах: «Уголовное право» (Особенная часть) Учебник под ред. Н.И.Ветрова и Ю.И.Ляпунова М.1998

dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmək dövlətə xəyanət hesab edilir.

Obyekt – dövlətin xarici təhlükəsizliyidir. Xarici təhlükəsizlik dedikdə, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun, suverenliyinin, ərazi toxunulmazlığının, dövlət təhlükəsizliyini və müdafiə qabiliyyətini mühafizə vəziyyəti başa düşülür.

İctimai təhlükəsizlik – şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin həyati vacib maraqlarının mühafizə vəziyyəti hesab olunur.

Xarici dövlət dedikdə, ilk növbədə bu dövləti təmsil edən orqanlar, ələlxüsus xidmət orqanları nəzərdə tutulur. Xarici təşkilat dedikdə, dövlət, dövlətlərarası və ya dövlət təşkilatı olmayan xarici təşkilatlar hesab olunur. Xarici dövlətin və ya təşkilatı nümayəndəsi dedikdə, bu dövləti və ya təşkilatı təmsil etməyə səlahiyyətli olan rəsmi və qeyri rəsmi şəxslər nəzərdə tutulur.

Obyektiv tərəf – CM 274-cü maddənin dispozisiyasında nəzərdə tutulan hərəkətlərdən heç olmasa birinin törədilməsində ifadə olunur:

- 1) düşmən tərəfinə keçmə;
- 2) çəsusluq;
- 3) dövlət sirrini xarici dövlətə vermək;
- 4) Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda

xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmək.

Düşmən tərəfinə keçmə xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmək formalarından biridir.

Düşmən tərəfinə keçmə – Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı tərəfindən hərbi düşməne müharibə vaxtı və ya hərbi münaqişə zamanı kömək etmək də ifadə olunur.¹

Bu əməl obyektiv olaraq, cəbhə xəttini keçmək, düşmən ordusunda xidmət etmək, müvəqqəti zəbt olunmuş ərazilərdə düşmən cəza dəstələrində xidmət etmək, Azərbaycan vətəndaşlarını izləmək və onları düşmən tərəfinə vermək və s. hərəkətlərdə törədilir.

¹ Вах: «Уголовное право России » (Особенная часть) под ред. Б.В.Здравомыслова М.,1993. стр:30.

Əfsuslar olsun ki, Ermənistan Azərbaycan münaqişəsi zamanı belə faktlar olmuşdur. Bunların bir çoxları bu gün məhkəmə qarşısında duraraq, layiqli cəzalarını alıb, digərləri isə hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən axtarılır.

Bu əməl Azərbaycan vətəndaşının praktiki olaraq düşməyə kömək üçün onunla əlaqəyə kirdiyi andan bitmiş hesab olunur.

Casusluq – dövlətə xəyanət cinayətinin ən tez-tez törədilən formalarından biridir. Belə əməllərin geniş yayılmasına səbəb ilk növbədə xarici xüsusi xidmət orqanlarının aktiv hərəkətlərindən və ölkədə mövcud krizisin dərinliyində çox vaxt asılı olur. Hər bir xarici kəşfiyyat orqanının əsas vəzifəsi dövlət sirri olan məlumatları toplamaq və bu işdə digər dövlətin vətəndaşlarını onlara kömək etməyə cəlb etməkdir.

Casusluq cinayətin obyektiv əlamətləri CM 276-cı maddədə nəzərdə tutulan casusluq cinayətinin obyektiv əlamətlərindən fərqlənir. Ancaq bu əməllər subyektə görə bir-birindən fərqlənilir. Belə ki, dövlətə xəyanət formasında casusluq ancaq Azərbaycan vətəndaşı, 276-cı maddədə nəzərdə tutulan casusluq isə əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən törədilir.

Dövlətə xəyanətin casusluq forması CM 276-cı maddənin təhlilində hərtərəfli baxılacaqdır.

Dövlət sirrini xarici dövlətə vermə – dedikdə, müvafiq məlumatları (predmetləri) xarici dövlətin və ya təşkilatın nümayəndəsinə xəbər vermə və ya ötürmə başa düşülür.

Dövlət sirrini xarici dövlətə vermənin casusluqdan fərqi ondadır ki, burada şəxsə işlə və ya xidmətlə bağlı məlumatlar etibar olunmuşdur. Casusluqda olduğu kimi bu cinayəti törədən şəxs dövlət sirrini təşkil edən məlumatları toplamır və ya ünvana ötürmək üçün digər şəxslərdən almır.

Dövlət sirri – dövlətin hərbi, xarici, siyasi, iqtisadi, elmi, kəşfiyyat, əks kəşfiyyat və əmliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı olub dövlət tərəfindən mühafizə olunan və yayılması Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyinə ziyan vura bilən məlumatlardır. (Bax: Azərbaycan Respublikası 15.XI.1996-cı il tarixli «Dövlət sirri haqqında» Qanunu. maddə 1.).

Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmə dedikdə, dövlətə xəyanətin yuxarıda göstərilən formaları ilə əhatə olunmayan, əsasən xarici kəşfiyyat orqanlarına ölkəmizdə kəşfiyyat və digər dağıdıcı hərəkətləri etməkdə köməklik göstərməkdə ifadə olunur. Bu hərəkətlərə misal olaraq, xarici kəşfiyyat orqanlarının müxtəlif tapşırıqlarını yerinə yetirmək, Milli, irqi ədavət salmaq, bu orqanların cəsuslarına saxta sənədlər, mənzillər vermək, onların adamlarına müəyyən təxribatlarda, terrorçuluqda, terror aktlarında kömək etmək, Azərbaycanın diplomatik əlaqələrinə xələl gətirmək Azərbaycan vətəndaşlarının xarici kəşfiyyat orqanlarına xidmət etmək işinə cəlb etmək və s. göstərmək olar.

Subyektiv tərəf – bu cinayət qəsdən törədilən əməldir. Bir çox ailimlər iddia edirlər ki, dövlətə xəyanət həm birbaşa həm də dolaylı qəsdlə törədilən əməldir. Bu mövqe ilə razılaşmaq çətindir. Belə ki, təqsirkarın məqsədi dövlətin xarici təhlükəsizliyinə ziyan vurmalıdır. Bu məqsədə çatmaq müxtəlif motivlə olsada, ancaq birbaşa qəsdlə törədilə bilər.

Subyekt – ancaq Azərbaycan vətəndaşı ola bilər. Xarici dövlətlərin vətəndaşları bu fəslin digər maddələri ilə məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Bu maddənin qeyd hissəsində göstərilir ki, bu CM 276-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi üçün xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən cəlb edilmiş şəxs aldığı cinayət tapşırığının icrası üzrə heç bir fəaliyyət göstərməmiş və dövlət hakimiyyət orqanlarına könüllü surətdə və vaxtında məlumat vermiş və ya Azərbaycan Respublikasının mənafələrinə ziyan vurulmasının qarşısının alınmasına sair formada kömək etmiş, əgər onun hərəkətlərində başqa cinayətin tərkibi yoxdursa, cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

Casusluq (CM 276)

Casusluğun ictimai təhlükəliliyi onunla bağlıdır ki, dövlət sahibliyindən zəruri dövlət sirrləri çıxır. Digər tərəfdən bu cinayət dövlətin konstitusiya quruluşunun əsaslarına və təhlükəsizliyinə qəsd edən digər cinayətlər üçün şərait

yaradır. Məhz buna görə də, dövlət sirrindən başqa digər məlumatlar da cəsusluğun predmeti ola bilər.

Sair məlumatlar – dedikdə, dövlətin xarici təhlükəsizliyinə qarşı istifadə etmək üçün xarici kəşfiyyatın tapşırığı ilə toplanmış dövlət sirri təşkil etməyən məlumatlardır. Belə məlumatlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: məsul vəzifəli şəxslər haqqında məlumatlar; müəyyən yerlərdən su və torpaq nümunələri; müəyyən yerlərin şəkilləri və sxemləri; və s.

Bilavasitə obyekt – Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyidir.

Obyektiv tərəf – dövlət sirri olan məlumatları xarici dövlətə, xarici təşkilata və ya onların nümayəndələrinə vermə, oğurlama, toplama və ya saxlama, habelə xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının tapşırığı ilə Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyi zərərinə olaraq istifadə etmək üçün sair məlumatları vermə, vermək məqsədilə oğurlama və ya toplama hərəkətlərində ifadə olunur.

Məlumatları vermə – dedikdə, hər hansı üsulla (yazılı, şifahi, vasitəsi ilə, texniki vasitələrdən istifadə etməklə və s.) xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndəsinə vermə başa düşülür.

Toplama dedikdə, göstərilən məlumatları ayrı-ayrı şəxslərdən, təşkilatlardan, müəssisələrdən qanunsuz götürmə başa düşülür. (oğurluqdan başqa).

Oğurluq dedikdə, qanunsuz, əvəsiz olaraq dövlət sirri təşkil edən məlumatları götürmək başa düşülür.

Məlumatları saxlama hərəkəti o vaxt əhəmiyyətlidir ki, bu məlumatlar əldə olunmamışdır və saxlamaq üçün digər şəxsdən alınmış və gələcəkdə müəyyən ünvana çatdırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Cəsusluq cinayəti – müvafiq məlumatların toplanması, oğurlanması və saxlanması və ya bu məlumatların ünvana çatdırılması ilə bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəfdən – cəsusluq birbaşa qəsdlə xarakterizə olunur.

Cəsusluğun motivi və məqsədi tövsif üçün əhəmiyyəti yoxdur, amma cəza təyin edilərkən nəzərə alınmalıdır. Məqsəd və motiv tamah, Milli, siyasi və digər xarakterli olur.

Subyekt – ancaq 16 yaşı tamam olmuş, əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslər ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrindən və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər silahlı birləşmələrdən Azərbaycan xalqına və konstitusiyalı dövlət orqanlarına qarşı istifadə etmə. (CM 275.)

Bilavasitə obyekt – Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunun əsaslarıdır.

Obyektiv tələf – Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrindən və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər silahlı birləşmələrdən Azərbaycan xalqına və konstitusiyalı dövlət orqanlarına qarşı istifadə etməkdə ifadə olunur. Bu cinayət formal tərkibliyədir. CM 275-ci maddənin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş əməl göstərilən birləşmələrin dövlət orqanlarına qarşı istifadə etmə anından bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tələf – ancaq birbaşa qəsdlə xarakterizə olunur. Motiv və məqsəd bu cinayət üçün xarakterik deyildir, amma cəzanın təyininə nəzərdə alınır.

Subyekt – 16 yaşı tamam olmuş, fiziki şəxs və eləcə də vəzifəli şəxslər ola bilər.

CM 275.2-ci maddədə eyni əməllərin ağır nəticələrə səbəb olmasını nəzərdə tutur. Qanunda ağır nəticələr açıqlanmamışdır. Fikrimizcə, ağır nəticələr. İnsanların ölümü, müəyyən əmlak ziyanın vurulması, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin pozulması və s. ola bilər.

Dövlət sirrini yayma (CM 284)

Bu cinayət Azərbaycan Respublikasının dövlət təhlükəsizliyinə xələl gətirən cinayətlərdəndir. Baxmayaraq ki, bu cinayət bilavasitə, dövlət təhlükəsizliyinə zərər vurmağa yönəlməmişdir. Amma bu cinayət ehtiyatsızlıqdan törədilir və dövlət sirri təşkil edən məlumatları qeyd olunan ünvanlara vermək məqsədini daşımır. Digər tərəfdən dövlət sirri təşkil edən məlumatlar dövlətin xarici təhlükəsizliyinə və onun digər maraqlarına qəsd etmək üçün istifadə oluna bilər.

Obyekt – dövlət sirrin qorunmasıdır.

Predmet – 1) məzmununda dövlət sirri olan sənədlər haqqında məlumatlar; 2) dövlət sirri təşkil edən predmetlər-hərbi silah, texnika, raket yanacağıının və s. nümunələri.

Obyektiv tərəf – dövlət sirrini təşkil edən məlumatların yayılmasında ifadə olunan hərəkət və hərəkətsizliklər.

Yayma dedikdə, hüquqa zidd olaraq dövlət sirri təşkil edən məlumatların kənar şəxslərə məlum olmasıdır. Bu məlumatlarla tanış olmaq səlahiyyəti olmayan hər bir şəxs kənar şəxs hesab edilir.

Artıq qeyd olunduğu kimi bu əməl hərəkətsizlikdə də ifadə oluna bilər. Məsələn, nəzarətsiz olaraq təqsirkar tərəfidən iş yerində sənədlərin, çədvəllərin, sxemlərin, müəyyən nümunələrin və s. saxlanması.

Yayılmış məlumatların cinayətin predmetinin olmasını müəyyənləşdirmək üçün ekspertizanın imkanlarından istifadə etmək lazımdır.

Bu əməl kənar şəxsə məlum olan andan bitmiş hesab olunur. Burada kənar şəxsin etdiyi, gördüyü məlumatın bütün dəqiqliyi ilə başa düşülməsi tələb olunmur. Onun bu məlumatın ümumilikdə dərk etməsi kifayət edir. Digər cəhətdən qəsdən yayılan məlumat bu və digər səbəbdən kənar şəxs tərəfindən dərk olunmayıbsa, törədilmiş əməl cinayətə cəhd kimi qiymətləndirilməlidir. Məsələn: yayılan məlumat şəxsin möhkəm sərxoş vəziyyətdə olması Milli dilin bilməməsi, kar olması və sair ilə əlaqədar başa düşülməmişdir.

Subyektiv tərəf – birbaşa və ya dolaylı qəsdlə xarakterizə olunur.

Motiv bu cinayət üçün xarakterik əlamət deyildir. Amma prosessual qaydada müəyyən olunmalıdır. Çox danışmaq, öyünmək, özünün səlahiyyətli olduğunu nümayiş etdirmək və s. kimi motivlər bu cinayət üçün xarakterikdir.

Subyekt – xüsusidir, yəni anlaqlı, 16 yaşı tamam olmuş, bu məlumatlar ona etibar edilmiş və ya xidməti vəzifəsinə və yaxud işinə görə məlum olmuş şəxsdir.

CM 284.2-ci maddədə eyni əməllərin ağır nəticələrə səbəb olmasını nəzərdə tutur. Bu əlamət qiymətləndirici xarakter daşıyır və məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir. Ağır nəticələrə aid edilə bilər: xarici kəşfiyyat orqanlarına bu məlumatların

daxil olması; dövlət əhəmiyyətli tədbirin pozulması; perspektivli elmi tədqiqatların «dondurulması»; recim obyektinin yerinin dəyişdirilməsi və s.

Dövlətə xəyanət cinayətindən dövlət sirrini yayma cinayəti qəsdin yönümü, yəni əməlin motivi və məqsədi ilə fərqlənir.

Məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirmə (CM 285)

Bu əməl dövlət sirrinin saxlanması üçün təhlükəlidir.

Obyekt – dövlətin təhlükəsizliyidir. Dar mənada isə dövlət sirrinin saxlanmasıdır.

Cinayətin predmeti – məzmununda dövlət sirri olan sənədlər və barəsindəki məlumatlar dövlət sirri olan əşyalardır. Aşağıdakı göstəriçiləri olan akt bu cinayətin predmetini təşkil edən sənəddir. Bu göstəriçilər aşağıdakılardır: məxfiçilik qurumu, məxfiçiliyi həyata keçirən dövlət hakimiyyəti orqanının qeydiyyat nömrəsi; saxlanmanı, yerin dəyişməsinin, verilməsini və onunla işi tənzimləyən xüsusi qayda və s. Sənədlərə misal olaraq planları, xəritələri, sxemləri, aktları, hesabatları və s. göstərmək olar.

Barəsindəki məlumatlar dövlət sirri olan əşyalara əsasən aid edilir: müəyyən silah və texnikaların nümunələri, şifrlər, kodlar, fotosəkillər və s.

Obyektiv tərəf – xarakterizə olunur: a) sənədlərə və əşyalarla müəyyən olunmuş davranış qaydalarının pozulması ilə əlaqədar hərəkətlər və hərəkətsizliklər; b) nəticə–bu predmetlərin itirilməsinin ağır nəticələrə səbəb olması; v) dispozisiyada göstərilən hərəkət (hərəkətsizliklə) nəticə arasında olan səbəbi əlaqə.

Dövlət sirri olan sənədləri itirmə dedikdə, bu sənədlərin, əşyaların etibar olunmuş şəxsin sahibliyindən çıxması və kənar şəxslərə məlum olması və ya məlum olacağı başa düşülür.

CM 285-ci maddədə nəzərdə tutulan əmələ görə məsuliyyət bu sənədlərin və əşyaların itirilməsi ağır nəticələrə gətirib çıxardıqda yaranır. Ağır nəticələr haqqında anlayış CM 284.2-ci maddənin təhlilində verilmişdir. Sənədlərin itirilməsi ağır nəticələrə səbəb olmadıqda cinayət məsuliyyəti yaranmır. Təqsirkar şəxs inzibati və ya intizam məsuliyyətinə cəlb olunur.

Bu cinayət qanunvericilik quruluşuna görə maddi tərkiblidir. Əməl qanunda göstərilən nəticələrin baş verməsi ilə bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəf – ehtiyatsızlıqla xarakterizə olunur. Təqsirin forması maddənin dispozisiyasında bilavasitə göstərilmişdir. Bəzi müəlliflər bu əməlin təqsirin ikili forması ilə xarakterizə olduğunu etiraf edirlər.¹ Bu mövqe ilə razılaşmaq olardı, əgər qanunvericinin dispozisiyasında təqsirin ehtiyatsızlıq formasına göstərişi olmasaydı.

Subyekt – xüsusidir. Qanunda göstəriləni kimi məzmununda dövlət sirri olan sənədlərin, habelə barəsindəki məlum atlar dövlət sirri olan əşyaların etibar olunduğu şəxslər.

Beləliklə, mövzunun ikinci sualına yekun vuraraq qeyd etmək lazımdır ki, dövlət xəyanət, casusluq və sair cinayətlər dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları üçün xaricdə təhlükə yaradan əməllərdir. Digər tərəfdən müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyi üçün bu əməllər iki qat təhlükəlidir.

Azərbaycan Respublikasının məhrum Prezidenti, ümummili lider, cənab Heydər Əliyev çıxışlarının birində demişdir: «Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ədəbi olmasının şərtlərindən biri də onun xarici təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır.

---

¹ Вах: Дьяков С.В. «Государственные преступления против основ конституционного строя и безопасности государства и государственная преступность.» М, 1999, с.39.

Sual № 3. Azərbaycan Respublikasının daxili təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlər.

Dövlət xadiminin və ya ictimai xadiminin həyatına sui-qəsd etmə (terror aktı).
(CM 277)

Terror aktı adlanan bu cinayət siyahısı terrorçuluğun bir formasıdır. Bu cinayətin iki obyektı vardır :

- 1) dövlət və ictimai xadimin həyatı;
- 2) bu şəxslərin dövlət və ictimai fəaliyyəti, daha doğrusu onun istiqamətləri, prinsipləri və siyasi xəttidir.

Terror aktı cinayətində zərər çəkənlər: dövlət xadimi, ictimai xadim və xarici dövlət nümayəndəsidir.

Dövlət xadimi hesab edilir: ali və yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının rəhbər və məsul şəxsləri, deputatlar, nazirlik və komitələrin rəhbərliyi və s.

İctimai xadim hesab olunur: müxtəlif ictimai təşkilatların, siyasi partiyaların kütləvi hərəkatların və digər ictimai qurumların rəhbərləri və rəhbər işçiləri. Eləcə də bu cinayətə görə xarici dövləti təmsil edən şəxslər də zərərçəkən qismində çıxış edirlər.

Bu şəxslərin yaxın qohumlarına qarşı törədilən əməl terror aktı kimi qiymətləndirilə bilər, belə əməl şəxsiyyət əleyhinə cinayət kimi tövsif olunmalıdır.

Obyektiv tərəfdən bu əməl yuxarıda göstərilən şəxslərin həyatına qəsd etməkdə ifadə olunur. Həyatına qəsd etmə yerində, dövlət və ictimai xadimin həyatından məhrum edilməsinə yönəlmiş hər hansı bu formada törədilmiş əməl başa düşülür. Bu cinayətin müstəsna təhlükəliliyini nəzərə alaraq qanunverici bu cinayətin bitmə anını cinayətə cəhd mərhələsinə göcürmüşdür.

Terror aktına hazırlıq görülməsinə görə məsuliyyət CM 28-ci maddədə nəzərdə tutulan əsaslarla yaranır.

Beləliklə, hətta heç bir zərər vurulmadıqda belə bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəfdən – terror aktı cinayəti birbaşa qəsdlə və xüsusi məqsədlə (və ya motiv) xarakterizə olunur.

Terror aktı cinayətini törədən şəxs qeyd olunan şəxslərin siyasi fəaliyyətinə son qoymaq və ya bu fəaliyyətə görə qisas almaq məqsədinə qarşısına qoyur.

Əgər qəsd zamanı bu şəxslərin qohumları və ya digər şəxslər zərər çəkərlərsə törədilmiş əməl cinayətlərin həlli qaydasında tövsif olunmalıdır.

Subyekt – 16 yaşı tamam olmuş, anlaqlı, fiziki şəxslərdir.

Təxribat (CM 282.)

Bütün dövrlərdə hakimiyyət uğrunda mübarizələrdə təxribat aktları müəyyən qüvvələrin əlində ciddi silah olmuşdur və bu cinayətə görə həmişə ciddi cəzalandırılmışlar. Hər bir dövlətin cinayət qanunvericiliyində təxribat dövlət əleyhinə törədilən ən ağır cinayətlərdən biri hesab edilir. Belə ki, dövlət və ictimai əmlakın məhv edilməsi, sənaye müəssisələrin dağıdılması və sair nəticələr iqtisadiyyata böyük ziyan vurulmaqla bərabər, dövlətin hərbi qüdrətini zəiflədir, insanlarda qorxu və inamsızlıq hissi və s. yaradır.

Obyekt – Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyidir. İqtisadi təhlükəsizlik dedikdə, Azərbaycan Respublikasının vacib iqtisadi maraqlarının mühafizə vəziyyəti başa düşülür.

Müdafiə qabiliyyətinin anlayışı 1-ci sualda nəzərdən keçirilmişdir.

Predmet – müəssisələr, qurğular, yollar, əlaqə və rabitə vasitələri, əhalinin həyat təlimatı obyektləri hesab edilir.

Obyektiv tərəf – dispozisiyada göstərilən obyektlərin dağılmasına, zərərçəkməsinə yönələn partlayışlarda, yanğınlarda və sair hərəkətlərin törədilməsində ifadə olunur.

Sair hərəkətlərə aid edilir: sürüşmələrin təşkil edilməsi; cəzalar, su basması; qatarların aşması; texnologi recimin pozulması və s.

Obyektlərin dağılması dedikdə, onların tam yararsız vəziyyətə gətirilməsi başa düşülür. Yararsız vəziyyətə gətirmək, yəni bu obyektlərin iqtisadi cəhətdən bərpasını məqsədəuyğun olmaması nəzərdə tutulur. Obyektlərin zədələnməsi dedikdə, bu obyektlərin qismən yararsız vəziyyətə salınması başa düşülür. Belə hallarda bu obyektlərin bərpa imkanı aradan qalxmır. Əhalinin həyat təminatı obyektlərinə aid edilir: poliklinikalar, xəstəxanalar, elmi-tədqiqat institutları, sanatoriyalar, istirahət evləri və s.

Eyni hərəkətlərin kütləvi zəhərləmə və ya insanlar və heyvanlar arasında yolxucu xəstəliklərin yaymaq məqsədi ilə törədilməsi də dispozişiyada nəzərdə tutulur.

Təxribat cinayəti partlayışlar, yanğınlar və sair hərəkətlər, zəhərləmə, yolxucu xəstəliklər yayma anından bitmiş hesab olunur. Bu hərəkətlərin hansı nəticələrə gətirib çıxarmalarından asılı olmayaraq əməl bitmiş hesab olunur. Deməli, qanunvericilik quruluşuna görə təxribat formal tərkibli cinayətdir.

Subyektiv tərəfdən təxribat cinayəti bir başa qəsdlə və xüsusi məqsədlə xarakterizə olunur.

Azərbaycan Respublikasının müdafiə qabiliyyətini və iqtisadi təhlükəsizliyini zəiflətmək məqsədi subyektiv cəhətinin zəruri əlaməti hesab edilir.

Subyekt – 16 yaşı tamam olmuş anlaqlı fiziki şəxsdir.

CM 282.2.-ci maddədə təxribat cinayətinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Mütəşəkkil dəstənin anlayışı CM 34.3-cü maddədə nəzərdə tutulmuşdur.

Hakimiyyəti zorla ələ keçirmə və ya onu zorla saxlama (CM 278)

Obyekt – Azərbaycan Respublikasının siyasi sisteminin konstitusiyaya əsaslarıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 6-cı maddəsində nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan xalqının heç bir hissəsi, sosial qrup, təşkilat və ya heç bir şəxs hakimiyyətin həyata keçirilməsi səlahiyyətini mənimsəyə bilməz. Hakimiyyətin mənimsənilməsi xalqa qarşı ən ağır cinayətdir.

Obyektiv tərəf aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunur:

- hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi;
- hakimiyyətin zorla saxlanması;
- dövlətin konstitusiyaya quruluşunun zorla dəyişdirilməsi.

Konstitusiyanın 7-ci maddəsində təsbit olunur ki, dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında qanunvericilik hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, icra hakimiyyəti Prezident, Məhkəmə hakimiyyəti isə məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir.

Hakimiyyəti zorla ələ keçirmə dövlət hakimiyyətini qanuni olaraq həyata keçirən şəxsləri fiziki cəhətdən aradan qaldırmaqda, məcburən təcrid etməkdə və onların yerinə qanuna zidd hərəkət edənləri gətirməkdə ifadə oluna bilər.

Bu hərəkətlər lokal xarakter daşıya bilər, yəni hakimiyyət çoxlarından birinin ələ keçirilməsində ifadə oluna bilər. Digər tərəfdən bu hərəkətlər geniş məshtablı ola bilər. Mərkəzi və yerli orqanlarda hakimiyyətin ələ keçirilməsində ifadə oluna bilər.

Hakimiyyətin zorla saxlanması dedikdə, əvvəllər qanunla hakimiyyətdə olmayan şəxslər tərəfindən Konstitusiya müddəalarını pozmaqla hakimiyyətin zorla saxlanması başa düşülür.

Dövlətin konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsi dedikdə Konstitusiyanı pozmaqla hakimiyyətin tam və ya qismən dəyişdirilməsi başa düşülür.

Bu cinayət maddənin dispozisiyasında göstərilən hərəkətlərdən azı bir dəfə törədildikdə bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəf – birbaşa qəsdlə xarakterizə olunur. Məqsəd hakimiyyəti ələ keçirmək, saxlamaq və ya dəyişdirməkdir.

Subyekt – 16 yaşı tamam olmuş, anlaqlı fiziki şəxsdir.

CM 178-ci maddənin qeyd hissəsində göstərilir ki, bu maddədə nəzərdə tutulmuş cinayətləri törətmiş, lakin dövlət hakimiyyət orqanlarına könüllü surətdə və vaxtında məlumat vermiş və ya Azərbaycan Respublikasının mənafeələrinə ziyan vurulmasının qarşısının alınmasına sair formada kömək etmiş şəxs, əgər törətdiyi cinayət ilə əhəmiyyətli zərər vurmamışsa və onun hərəkətlərində başqa cinayətin tərkibi yoxdursa, cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

Silahlı qiyam (CM 280)

Qiyam – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya quruluşunun və ya onun ərazi bütövlüyünü zorla dəyişmək məqsədi ilə təşkil olunmuş və qaldırılmış silahlı kütlənin lokal ixtişasıdır. Bu əməlin ictimai təhlükəliliyi böyükdür. Belə ki, bu əməl çox vaxt adam öldürmələrlə, dağıntılarla, yanğınlarla, əmlakın məhv olunması ilə, mövcud quruluşunun mühafizəçilərinin habelə digər insanların kütləvi qırğını ilə nəticələnir.

Obyekt – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası quruluşunun əsasları və ərazi bütövlüyüdür.

Obyektiv tərəf – aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunur:

- a) silahlı qiyam təşkil etmə;
- b) qiyamda fəal iştirak etmə.

Silahlı qiyam təşkil etmə-dedikdə, qanuni hakimiyyət əleyhinə yönələn silahlı iğtişəşda bir və ya bir necə şəxsin fəaliyyəti, habelə qiyama rəhbərlik etmək başa düşülür. Belə fəaliyyət aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə oluna bilər: silahlı qiyamın planını hazırlamaq, qiyama adamları cəlb etmək, onları silah və hərbi sursatla təmin etmək və s.

Qiyamda fəal iştirak etmə-, hakimiyyətə silahlı müqavimət göstərmək, hakimiyyət nümayəndələrinə güc tətbiq etmək hakimiyyət binalarını, kütləvi informasiya vasitələrini, vokzalların və s. silahlı yolla zəbt edilməsi və sair hərəkətlər başa düşülür.

Silahlı qiyam silah tətbiq etməklə törədilir. Qiyam vaxtı adam öldürmə bu cinayətlə əhatə olunmur və cinayətlər cəmini yaradır.

Banditizm cinayətində olduğu kimi bu cinayətin tərkibi kəsik tərkib növünə aiddir. Silahlı qiyam onun təşkilatçıları, rəhbərləri üçün təşkil olunmuş andan bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəf – birbaşa qəsd və xüsusi məqsədlə xarakterizə olunur. Silahlı qiyamın məqsədləri:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası quruluşunu zorla dəyişdirmək;
2. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü parçalamaq.

Subyekt – qiyamı təşkil edənlər qiyama rəhbərlik edənlər və qiyamda fəal iştirakçılardır.

Bu şəxslərin 16 yaşı tamam olmalı və eləcə də anlaqlı olmalıdırlar.

Dövlət əleyhinə yönələn açıq çağırışlar (CM 281)

Bu cinayət Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası quruluşunun əsaslarına qəsd etdiyi üçün təhlükəlidir.

Bilavasitə obyekt – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya quruluşunun əsaslarıdır. Dövlət aparatının bütün şaxələrinin normal faliyyət göstərməsi Konstitusiya ilə onların üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirməsi üçün əsas şərtlərdəndir.

Obyektiv tərəf – aşağıdakı açıq cığırışlarda ifadə olunur:

- a) hakimiyyəti zorla ələ keçilməsinə yönələn çağırışlar;
- b) hakimiyyətin zorla saxlanılmasına yönələn çağırışlar;
- c) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə yönələn çağırışlar;
- ç) ərazi bütövlüyünün parçalanmasına yönələn çağırışlar;
- d) bu cür məzmunlu materialları yayma.

Bu cinayət formal tərkiblidir.

Açıq çağırışlar çox vaxt qeyri müəyyən şəxslərə şifahi və ya yazılı formada ünvanlanır.

Subyektiv tərəf – ancaq bir başa qəsdlə xarakterizə olunur.

Subyekt – həm vəzifəli şəxslər həm də 16 yaşı tamam olmuş fiiziki şəxslər ola bilər.

CM 281.2-ci maddədə eyni əməllərin təkrarən və ya bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutur.

CM 281.3-cü maddədə isə bu əməllərin xarici təşkilatların və onların nümayəndələrin tapşırığı törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur.

Milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınması (CM 283)

Bilavasitə obyekt – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya quruluşunun əsasları və dövlət təhlükəsizliyidir.

Obyektiv tərəf – aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunur:

- a) milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınması;
- b) milli ləyaqətin alçaldılması;
- c) milli, irqi və ya dini mənsubiyyətindən asılı olaraq vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına və ya üstünlüklərinin müəyyən edilməsinə

yönələn hərəkətlər. Bu hərəkətlərə görə cinayət məsuliyyəti o vaxt yaranır ki, əgər aşkar surətdə və ya kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə olunmuşdur.

Milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınması müxtəlif millətlərdən olan vətəndaşlar arasında konfliktlərin yaradılmasında ifadə oluna bilər.

Milli ləyaqətin alçaldılması müəyyən millətə qarşı törədilən təhqiredici hərəkətlərdə ifadə oluna bilər.

Bu baxışların, ideyaların, çağırışların yayılması şifahi, yazılı və ya nümayişedici formada ola bilər.

Digər millətin nümayəndəsinin şəxsiyyətinin şərəf və ləyaqətinin qəsdən alçaldılması təhqir kimi tövsif olunmalıdır.

Bu cinayət formal tərkibilidir. Dispozisiyada nəzərdə tutulan hərəkətlər aşkar surətdə və ya kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edilməklə törədildiyi andan bitmiş hesab olunur.

Subyektiv tərəfdən bu cinayət bir başa qəsdlə xarakterizə olunur. Motiv çox vaxt millətçilik xarakteri daşıyır.

Məqsəd – Milli, irqi, dini düşmənçiliyi salmaq; Milli ləyaqəti alçaldan, Milli, irqi və dini mənsubiyyətindən asılı olaraq vətəndaşların hüquqlarını məhdudlaşdırmaq.

Subyekt – 16 yaşı tama olmuş, anlaqlı, fiziki şəxslər.

CM 283.2-ci maddədə bu əməllərin zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmə hədsi ilə, şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə, mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutur.

NƏTİCƏ:

Dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlər bölməsində ən təhlükəli cinayətlər dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərdir. Bütün dövrlərdə dövləti cinayətlər ən təhlükəli cinayətlər olmuşdur. Belə ki, bu cinayətlər dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsaslarına, onun təhlükəsizliyinə qəsd edir. Müstəqilliyinin ikinci on illiyini yaşayan bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası üçün dövlətin konstitusiyaya quruluşunun və təhlükəsizliyin müdafiəsi ən vacib məsələlərdəndir.

MƏSƏLƏ 1.

Bakı Beynəlxalq dəmir limanında bioloji nəzarət laboratoriyasının müdiri vəzifəsində işləyən Əzimov Azərbaycan dövlətindən narazı idi və narazılığını müxtəlif hərəkətlərdə bildirirdi.

Bir dəfə xaricdən respublikaya böyük miqdarda buğda gətirilmişdir. Buğdanın zəhərli olmasını müəyyən edən Əzimov billə-bilə məlumat vermir.

Əzimovun məsuliyyətini müəyyən edin?

CAVAB:

Əzimovun əməli Azərbaycan Respublikasının CM-nin 282-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır. Amma verilən məsələdə Əzimovun məqsədi tam açıqlanmadığı üçün, onun əməlini tam qiymətləndirmək mümkün deyildir. Subyektiv cəhətdən Əzimovun məqsədi Azərbaycan Respublikasının Müdafiə qabliyyət, iqtisad təhlükəsizliyini və bu məqsədlə insanların kütləvi zəhərlənməsinə yönəlsə onun əməli təxribat cinayəti kimi qiymətləndirilə bilər.

MƏSƏLƏ 2.

Xarici dövlətlərin birinə turist kimi gedən Həsənov, orada dalaşır və yerli sakinlərdən birinə bədən xəsarəti yetirir. O, tez bir zamanda tutulur və kəşfiyyat idarəsinin nümayəndəsinin iştirakı ilə ifadə verir. Kəşfiyyat idarəsinin əməkdaşlarını onlarla əməkdaşlıq etmək təklifinə Həsənov razılığını bildirir. Bunun müqabilində Həsənov məsuliyyətə cəlb olunmur və Azərbaycana buraxılır. Sonralar Həsənov Azərbaycan ərazisinə qeyri leqal olmuş kəşfiyyat idarəsinin agentinə onun evində yaşamaq imkanı verir və onu Azərbaycanın şəhərlərini gəzməkdə müşayət edir.

Həsənovun məsuliyyətini müəyyən edin?

CAVAB

Həsənov əməli Azərbaycan Respublikası CM-nin 274-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibini əhatə edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici dövlət və onun nümayəndəsinə köməklik etməkdə dövlətə xəyanət cinayəti törətmişdir.

